Nieuwsbrief 26 3 juni 2020

De bijzondere geschiedenis van Aalmarkt 5 en 6

Op de website van Diogenes is een verhaal geplaatst over de opvallende geschiedenis van de Diogenes-panden Aalmarkt 5 en 6. Het is geschreven door Laurens Beijen. Hieronder staat een samenvatting.
Het uitgebreidere verhaal is hier te lezen.

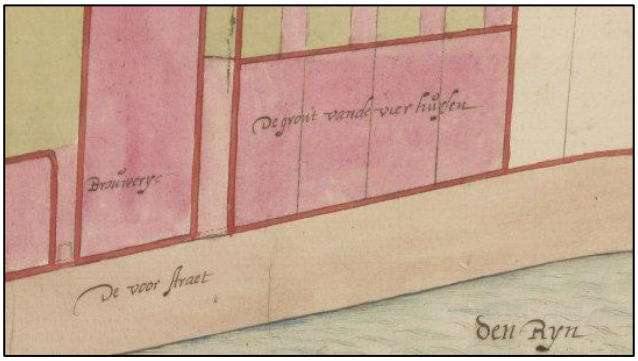

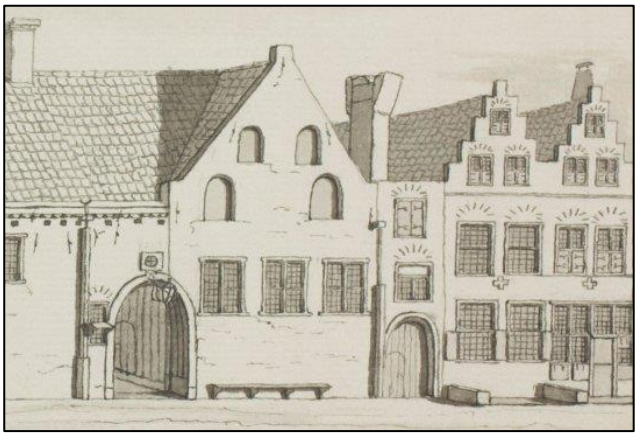

In 1602 werden in opdracht van het aan de Breestraat gevestigde Sint Catharinagasthuis vier huizen gebouwd aan de achterkant van het gasthuis, aan wat nu de Aalmarkt heet. Het waren vermoedelijk provenierswoningen: woningen waar men zich kon inkopen voor de oude dag.
Op een plattegrond van het Sint Catharinagasthuis uit 1604 staat de tekst “De gront vande vier huysen”. Het gaat om de latere woningen Aalmarkt 4, 5. 6 en 7 (van rechts naar links). Links daarvan is een toegangspoort naar het gasthuisterrein en daarnaast de brouwerij van het gasthuis. De Aalmarkt wordt aangeduid als “de voor straet”.

Hiernaast een fragment van een tekening uit 1783. Aalmarkt 7 en 6 zijn helemaal rechts te zien, toen nog met trapgevels. Het valt op dat nummer 6 kruiskozijnen had en nummer 7 eenvoudiger kozijnen, maar wel met kleine ruiten.

In de loop van de achttiende eeuw werd het latere Aalmarkt 4 door het gasthuisbestuur verkocht aan een particulier. Aalmarkt 7 werd later overgenomen door het stadsbestuur en verbonden met wat zou uitgroeien tot de Stadsgehoorzaal.
De twee middelste woningen, Aalmarkt 5 en 6, bleven in het bezit van het Sint Catharinagasthuis. Later fuseerde dat met enkele andere instellingen tot de Vereenigde Gast en Leprooshuizen.

De foto hiernaast is omstreeks 1885 gemaakt. Links is de Aalmarktschool te zien. Die was in 1861/1862 gebouwd en in 1874 vergroot door er een verdieping op te bouwen. Het lagere gebouw daarnaast is een telegraafkantoor dat in 1862 was gebouwd op de plaats van Aalmarkt 7.
De gevels van Aalmarkt 5 en 6 zijn op deze foto in hun geheel te zien. De oude trapgevels waren inmiddels vervangen door een lijstgevel die doorliep over de twee panden. De oude kozijnen waren vervangen door modernere.
Aalmarkt 4 heeft ook een lijstgevel. De verspringing laat zien dat die op een ander moment is gemaakt.

Diogenes koopt wellicht panden aan Aalmarkt

LEIDEN – De stichting Diogenes koopt waarschijnlijk de panden Aalmarkt 5 en 6 van het echtpaar Favier. De stichting wil de twee monumentale panden, die al 6½ jaar leeg staan, restaureren.
Dit blijkt uit antwoorden die B en W hebben gegeven op schriftelijke vragen van het gemeenteraadslid Van Oosten (PPR). Dit raadslid wees er in zijn vragen op dat de eigenaars de twee panden in 1975 van de gemeente hadden gekocht met de verplichting ze te restaureren. Teveru werd door de gemeente een horecavergunning verstrekt aan het echtpaar dat in de nabijheid ook hotel/restaurant Nieuw-Minerva drijft. Van de restauratie is nog niets terecht gekomen. B en W hadden na de datum waarop met de restauratie beginnen had moeten zijn – 18 april 1978 – een boete van vijftig gulden per dag kunnen eisen, maar dat hebben zij niet gedaan. De reden hiervan is dat het echtpaar bezig was een ander gebouw te restaureren: de boerderij Hoge Morsweg 340, de Engelberthahoeve, waar nu eveneens een restaurant is gevestigd. De kosten van dat karwei bedroegen zo'n 350.000 gulden, zonder dat er tot op dit moment subsidie tegenover heeft gestaan.
Ook nu willen B en W niet naar "harde maddeien" grijpen, omdat het echtpaar Favier te kennen heeft gegeven de panden aan de Aalmarkt te willen verkopen aan de gemeente of aan een door de gemeente aan te wijzen derde. Verkopen aan Diogenes – de stichting die al diverse restauraties op haar naam heeft staan – wordt door B en W de meest aantrekkelijke oplossing genoemd.

• De panden Aalmarkt 5 en 6.

Politiek wil zekerheid over uitbreiding Stadsgehoorzaal

door Robbert Minkhorst

LEIDEN - PvdA, CDA, VVD en de ChristenUnie/SGP willen snel duidelijkheid over de uitbreiding van de Stadsgehoorzaal in Leiden. Maar wethouder Pechtold (cultuur) geeft geen krimp zolang hij niet weet hoeveel duurder een tweede zaal is.

Voorlopige berekeningen gaven onlangs aan dat de tweede concertzaal in gevaar komt. Een uitbreiding aan de Aalmarkt lijkt veel duurder uit te vallen dan waar de gemeente op had gerekend. Verder onderzoek - onder meer naar de toekomstige exploitatie - moet aangeven of die tweede zaal wel een realistische wens is. De uitbreiding van de sie milieu, sport, cultuur en grotestedenbeleid besprak de Perspectiefnota. „Voor de tweede zaal komt een exploitatieonderzoek", zei De Jonge. „We kennen de verdere onderbouwing niet, maar de zes miljoen die er is, blijkt niet toereikend. We vinden dat we goed naar die financiële onderbouwing moeten kijken. Als er geen tweede zaal komt, zouden we dat bijzonder betreuren."

En krijgt de Stadsgehoorzaal die extra ruimte niet, dan heeft dat ook (nadelige) gevolgen voor de huidige exploitatie en programmering, voegde de fractievoorzitter toe. Hesselink van de PvdA sloot zich daarbij aan. Bovendien hoopte ze bij Pechtold Aalmarktschool worden gesloopt, zegt de gemeente. En daar is de partij juist op tegen. Het oude schoolgebouw leek Vollaard 'perfect voor kleine muziekpodia'. „Voor u spijt van het Gat van Pechtold kunt krijgen, wil ik u daarom iets aanbieden." Het duo-raadslid overhandigde de wethouder een tekening van de suggestie die de wijkvereniging Pieters- en Academiewijk al twee jaar geleden deed: verbouw de school en zet er een verdieping op.

Pechtold liet zich echter nergens toe verleiden. Hij gaat in elk geval nog niet zover als het CDA door te erkennen dat er te weinig geld is. Hij zei dat het budget 'aan de krappe kant is'.

In 1873 werden de Vereenigde Gast en Leprooshuizen opgeheven. Aalmarkt 5 en 6 kwamen in het bezit van de gemeente. Voortaan besliste de gemeenteraad over het verhuren van de woningen.

In 1889 brandde de Stadsgehoorzaal grotendeels af. Overwogen werd om Aalmarkt 5 en 6 af te breken en bij de nieuwe Stadsgehoorzaal te betrekken. Van dat plan werd afgezien, onder andere omdat de huur van de twee huizen dan zou worden gemist. Er kwam wel een nieuwe achteringang en -uitgang op de plaats van het oude telegraafkantoor. De imposante gevel is te zien op de foto hiernaast. Het heiwerk daarvoor had helaas tot gevolg dat Aalmarkt 6 aan die kant merkbaar is gaan verzakken.

In de loop van de jaren hebben veel verschillende mensen in Aalmarkt 5 en 6 gewoond. Onder hen waren de grootouders van het Diogenes-bestuurslid Hans van Klinken. Zij hadden in Aalmarkt 6 een aardappelhandel.
De gemeente Leiden was geen goede huisbaas. De twee panden werden steeds bouwvalliger. Wel werden ze in 1968 aangewezen als Rijksmonument.

In 1975 vroeg Diogenes de gemeente de panden te mogen kopen om ze te kunnen restaureren. De gemeente verkocht ze echter in 1976 aan 'Engeltje' Favier-Zandbergen, de eigenares van hotel Nieuw Minerva. Zij wilde extra ruimte voor het hotel. De toenmalige wethouder Waal bood Diogenes zijn excuses aan voor de gang van zaken.

Volgens het koopcontract moest mevrouw Favier uiterlijk in april 1978 met de restauratie beginnen. Ondanks aandringen van de gemeente gebeurde er echter niets.
In 1982 stelde het PPR-raadslid Frits van Oosten schriftelijke vragen. Hij schreef dat de panden steeds verder achteruit gingen en vond dat er sprake was van contractbreuk. Het college antwoordde dat er gesproken werd over verkoop door Nieuw Minerva aan een andere partij. Verkoop aan Diogenes werd de aantrekkelijkste mogelijkheid genoemd.
Na nog wat strubbelingen kon Diogenes de panden in de zomer van 1983 uiteindelijk kopen.
Met de restauratie onder leiding van de architect Taco Mulder werd begonnen in januari 1984. De oplevering was in augustus van dat jaar.

Vanaf 1998 deed zich een nieuwe bedreiging voor de panden voor. Het stadsvernieuwingsplan voor het Aalmarktgebied hield onder andere in dat Aalmarkt 5 en 6 zouden worden gebruikt voor de uitbreiding van de Stadsgehoorzaal. Daar zouden onder andere de artiesteningang en kantoorruimte moeten komen. Toen Diogenes de panden niet aan de gemeente wilde verkopen, nam de gemeenteraad in 2006 een onteigeningsbesluit. Dat werd daarna koninklijk goedgekeurd.
Uiteindelijk werden de panden gered door geldgebrek: vanwege de uit de hand lopende kosten koos de gemeenteraad in 2007 voor een goedkopere variant voor de uitbreiding van de Stadgehoorzaal waarbij Aalmarkt 5 en 6 niet nodig waren.

Hogewoerd 63 nu ook aan de buitenkant geschilderd

Half februari was de restauratie van Hogewoerd 63 klaar en kreeg de nieuwe bewoner de sleutels van het huis. Alleen het stucwerk bij de winkelpui en een deel van het buitenschilderwerk moesten nog worden uitgevoerd. Dat is de afgelopen tijd gebeurd. Hieronder een paar foto's die de nieuwe situatie laten zien.

Bij de kleurkeuze is gebruik gemaakt van de adviezen van de kleurhistoricus Olga van der Klooster. Zij heeft oude afbeeldingen van het pand bestudeerd en kleurmonsters van het bestaande schilderwerk onderzocht.

De winkelpui is afgewerkt met wat deskundigen een gladhouttechniek noemen. Zo'n afwerking was hier in het verleden ook aanwezig. Met een sleepkwast wordt een glaceerlaag, bijvoorbeeld van gebrande Siena, terpentijn en standolie, over een dekkende bruine onderlaag gesleept. Daarbij ontstaat een houtimitatie in de vorm van een eenvoudige nerfstructuur. Die wordt vervolgens beschermd met een duurzame en stootvaste slotlaag.

Op de zijgevel zal een gedicht van Piet Paaltjes worden geschilderd. Er wordt nog nagedacht over het aanbrengen van een naam van het pand aan de bovenkant van de winkelpui.

Bij de achtergevel, die nieuw is opgemetseld, is gekozen voor een eenvoudige kleurstelleng.

Diogenes een culturele ANBI

In de vorige nieuwsbrief werd vermeld dat de Stichting Diogenes Leiden de status van Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) heeft. Particulieren en bedrijven kunnen daardoor giften aan Diogenes aftrekken bij hun belastingaangifte. Diogenes gebruikt de ontvangen gelden voor nieuwe projecten die passen binnen de doelstelling van de stichting.
Sinds begin 2020 is het voordeel nog iets groter geworden. De Belastingdienst heeft Diogenes in een brief van 30 maart met terugwerkende kracht tot 1 januari aangewezen als **culturele** ANBI. Dat betekent dat het aftrekbare bedrag voor particulieren verhoogd wordt met 25% en voor bedrijven zelfs met 50%.
Meer hierover is te lezen op de pagina Schenken of nalaten aan Diogenes van de website.

Schothouders: nieuwe aandacht voor oude ankertjes

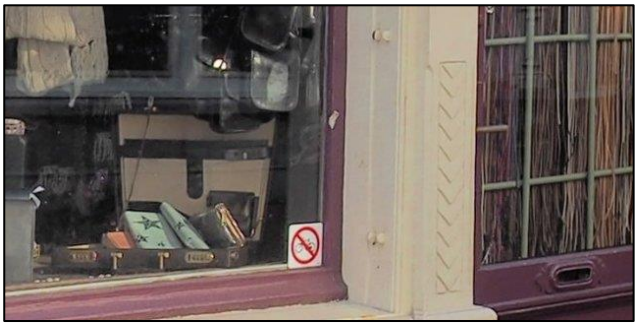

De linker afbeelding is een detail uit een foto uit de tijd toen op de begane grond van Hogewoerd 63 nog een winkeltje was gevestigd. Rechts staat een recente foto van een van de zijramen van Hogewoerd 63. Op beide foto's zijn kleine 'ankertjes' in de kozijnen te zien. In het kozijn in de voorpui zijn ze (nog) niet teruggeplaatst. Bij het linker raam in de zijgevel zijn ze wel behouden.

Tijdens de Open Monumentendagen van 2019 werd aandacht besteed aan de opvallendste vondsten die waren gedaan tijdens de restauratie van Hogewoerd 63. Daarmee leek de kous af. De kleine ijzeren elementjes in enkele kozijnen waren echter over het hoofd gezien. Dat was goed verklaarbaar, want die ijzertjes waren al lang uit het collectieve geheugen gewist. Toch waren het met name in de 19e en vroege 20e eeuw veel geziene hulpmiddelen in Leiden.
Zulke ankertjes waren Edwin Orsel van Erfgoed Leiden en Omgeving voor het eerst opgevallen bij een recente verbouwing van het pand Lange Scheistraat 8. Toen hij erop ging letten, zag hij dat ze nog te vinden zijn op veel meer panden in Leiden. Hij schreef er een artikel over voor de nieuwsbrief van de Stichting Bouwhistorie Nederland van november 2019. Daarin noemde hij twintig voorbeelden in Leiden en één in Haarlem.

Het is niet bekend hoe deze bouwelementjes vroeger werden genoemd. Hans van Klinken van Diogenes stelde voor om ze *schothouders* te noemen. Het staat namelijk vast dat ze werden gebruikt om er 's avonds houten schotten achter of tussen te schuiven. Edwin Orsel nam die naam over in zijn hiervoor genoemde artikel: *Schothouders, een beveiligingssysteem in Leiden*.
In een recent artikel van Joost de Vree op internet (https://www.joostdevree.nl/shtmls/schothouder.shtml) wordt eveneens aandacht besteed aan schothouders en het gebruik daarvan. De schotten zullen waarschijnlijk verschillende doelen hebben gediend, zoals beveiliging tegen inbraak en bescherming tegen vandalisme of schade door bijvoorbeeld fietssturen.
Hans van Klinken wees erop dat de ruiten in de toegangsdeuren van het eerder in deze nieuwsbrief genoemde Aalmarkt 6, waar zijn grootouders woonden, ook met schotten werden beveiligd tegen breuk.
Een detail uit een door Edwin Orsel genoemde foto uit het ELO-archief van de Uiterstegracht rond 1900 (hier te downloaden) laat zien dat veel schotten een geprofileerde bovenkant hadden.

Hierboven schothouders op kozijnen van Nieuwe Rijn 11 (voorheen Paddenburg, links) en Langebrug 17.

Reageren op de nieuwsbrief

Als u wilt reageren op de nieuwsbrief, kunt u een mailtje sturen naar nieuwsbrief@diogenes-leiden.nl.
Dat adres kunt u ook gebruiken om u aan te melden of af te melden voor het ontvangen van de nieuwsbrief of om een wijziging van uw mailadres door te geven.